

Застосування методів проблемного навчання у процесі вивчення курсу основи педагогічної майстерності.

Анотації: У статті йдеться про проблемні методи навчання які застосовуються в ході вивчення навчальної дисципліни основи педагогічної майстерності. Розкриваються питання, що стосуються організаційних методів професійної підготовки майбутнього вчителя у процесі вивчення курсу основи педагогічної майстерності. При використанні проблемних методів навчання викладач використовує такі прийоми: створює проблемну ситуацію (ставить питання, пропонує задачу, експериментальне завдання), організує колективне обговорення можливих підходів до рішення проблемної ситуації, стимулює висування гіпотез, тощо.

Ключові слова: Професійна підготовка, проблемне навчання, методи навчання.

Annotation: The article describes problematic of teaching methods that are applied in the course of study of the discipline fundamentals of pedagogical skills. Problem situation should be considered to be a mismatch between what is studied and already investigated. When using problem methods of teaching the teacher uses such techniques: creates a problematic situation (raises questions, offers task, an experimental task), will organize collective discussion of possible approaches to solving the problem situation, stimulate hypotheses, similar. Students make assumptions about the ways of solving the problem situation, summarize existing knowledge, identify the causes of phenomena, explain their origins, choose the most rational variant of solving the problem situation. The teacher definitely manage this process at all stages, and with the help of questions and prompts. Problematic teaching methods are very effective for distance learning. In this

regard it is accepted to speak about the methods of problem teaching material, problem and heuristic conversations, on the application of visual methods of problem-searching about the problem and search for practical research work.

Keywords: *Training, problem-based learning , teaching methods.*

Сучасна вища освіта вбачає головним своїм завданням збагачення майбутніх фахівців методологією творчого перетворення світу. Процес творчості охоплює насамперед відкриття нового: нових об'єктів, знань, проблем і методів розв'язання цих проблем. У зв'язку з цим проблемне навчання як творчий процес є процесом розв'язання нестандартних науково-навчальних завдань нестандартними методами.

Поняття «проблемне навчання» відкрило нові можливості для теоретичного пояснення шляху активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів. Проблемне навчання відображається в логіці побудови навчального процесу, в змісті матеріалу, що вивчається, в методах організації навчально-пізнавальної діяльності, в структурі лабораторного чи практичного заняття в формах контролю викладача за процесом і результатом діяльності студентів. Якщо викладач добре засвоїть зміст і суть теорії організації процесу проблемного навчання, оволодіє формами, методами і технічними засобами навчання буде систематично творчо застосовувати засвоєне на практиці, то успіх прийде сам. Хороша дидактична підготовка вчителя сьогодні особливо важлива, тому що без знань загальної теорії не можна творити, а сам процес викладання - це мистецтво; мистецтво захопити дітей своїм предметом, здивувати вивченим, спонукати до самостійних розумових дій. Серед методів стимулювання навчальної діяльності студентів провідне місце належить проблемно-пошуковим методам. Методи навчання поділяються на репродуктивні й пошукові здавна. Ще в методиці навчання, яку застосовував Сократ, значна увага приділялася вмінню педагога через постановку навідних запитань керувати мисленням

учня таким чином, щоб урешті він самотужки дійшов висновків та узагальнень.

Завданням наших вищих навчальних закладів є формування гармонійно розвиненої особи, здатної до рішучих дій та переконань. Найважливіший показник всебічного і гармонійного розвитку особи – наявність високого рівня розумових здібностей. Якщо навчання веде до розвитку творчих здібностей, то його можна поєднувати розвиваючим навчанням, тобто таке навчання при якому викладач, спираючись на знання закономірностей розвитку мислення, спеціальними педагогічними засобами веде цілеспрямовану роботу по формуванню розумових здібностей і пізнавальних потреб своїх студентів в процесі навчання. Більшість сучасних публікацій по теорії навчання пов'язані з ідеєю активізації навчального процесу і навчальної діяльності. Активізацію трактують як ефективне використання тих прийомів і методів навчання які відомі з традиційної дидактики. Автори говорять про активізацію за допомогою проблемного навчання, розуміючи при цьому створення проблемних ситуацій і постановку пізнавальних завдань. Навчання студентів готовим прийомам розумової діяльності – це шлях досягнення звичайної активності, а не творчої.

Мета активізації шляхом проблемного навчання полягає в тому, щоб зрозуміти рівень засвоєння понять і навчити не окремим розумовим діям у випадковому порядку, що стихійно складається, а системі розумових дій для вирішення не стереотипних завдань. Ця активність полягає в тому, що студент, аналізуючи, порівнюючи, синтезуючи, узагальнюючи, конкретизуючи фактичний матеріал, сам отримав з нього нову інформацію. Іншими словами, це розширення поглиблення знань за допомогою раніше засвоєних знань або нове застосування колишніх знань. Нового застосування колишніх знань не може дати ні викладач, ні крига, вона шукається і знаходиться студентом поставленим у відповідну ситуацію. Це і є пошуковий метод учіння. Розумовий пошук – складний процес, він, як

правило, починається з проблемної ситуації та переростає у проблемну задачу.

Психологічно проблемне навчання спрямоване на розвиток мислення, а тому й здійснюється як процес розв'язування задач. Дослідники евристичних способів мислення з питань проблемних ситуацій у навчанні, проблемного навчання довели, що мислення у процесі розв'язання пошукових та дослідницького характеру задач інше, ніж у процесі розв'язання задач стандартного характеру. Суть проблемного навчання полягає у створенні особливих ситуацій у навчальному процесі, у яких учні виявляють протиріччя між старим та новим, відомим та невідомим, даною і шуканою величиною, між умовами та вимогою. [1;2;3] Саме в таких ситуаціях відбувається складна робота думки. У цьому процесі студент виявляє здивування, формулює гіпотезу, здогадку, приймає рішення, доводить, перевіряє правильність розв'язання, оцінювання вибраних шляхів розв'язання. Таким чином, проблемне навчання розвиває творчі можливості, дослідницьке мислення у студентів.

Але не всякий пошук пов'язаний виникненням проблеми. Якщо викладач дає завдання студентам, вказавши, як його виконати, то навіть самостійний пошук не буде вирішенням проблеми. Справжня активізація студентів характеризується самостійним пошуком не в цілому, а пошуком шляхом рішення проблем. Якщо пошук має на меті вирішення теоретичної чи практичної навчальної проблеми він перетворюється на проблемне учіння. Основними різновиди між проблемним і традиційним навчанням вбачається в двох моментах: вони розрізняються по меті і принципам організації педагогічного процесу.

Мета проблемного типу навчання не тільки засвоєння результатів наукового пізнання, системи знань, але і самого шляху процесу отримання цих результатів, формування пізнавальної самодіяльності студентів, розвитку творчих здібностей. Мета традиційного типу навчання – засвоєння результатів наукового пізнання, набуті ним відповідних умінь і навичок. В

основі організації викладачем пояснювально-ілюстративного навчання лежить принцип передачі студентам готових висновків науки. У основі організації процесу проблемного навчання лежить принцип пошукової навчально-пізнавальної діяльності студента, тобто принцип відкриття ним висновків науки, способів дії, винаходу нових предметів або способів додатку знань до практики.

При проблемному навчанні діяльність викладача полягає в тому, щоб він, довів у необхідних випадках пояснення змісту найбільш складних понять, систематично створював проблемні ситуації, організовував їх навчально-пізнавальну діяльність, так щоб на основі аналізу фактів студенти самостійно робили висновки і узагальнення, формували за допомогою викладача певні поняття, закони. В результаті у студентів виробляються навички розумових операцій і дій, перенесення знань на практику.

Однак не слід забувати про те, що проблемні ситуації відіграють суперечливу роль у навчанні, за одних умов вони можуть сприяти виникненню стану емоційного піднесення, активності студента, інтересу до навчання, адекватної оцінки студентом своїх інтелектуальних можливостей, а за інших — стан невдоволеності, негативного ставлення до навчання. Часто проблемна ситуація має дезорганізуючий вплив на теоретично невідготовленого студента і навпаки, добре підготовленого студента вона захоплює, активізує та стимулює до пошуку.

Психологічною наукою встановлена певна послідовність етапів продуктивної пізнавальної діяльності людини в умовах проблемної ситуації: проблемна ситуація - проблема пошук способів її рішення - вирішення проблеми. Цикл розумових дій від виникнення проблемної ситуації до вирішення проблеми має декілька етапів: 1) виникнення проблемної ситуації; 2) усвідомлення суті і постановка проблеми; 3) знаходження способу рішення шляхом здогадки або висунення припущень і обґрунтування гіпотези; 4) доказ гіпотези; 5) перевірка правильності вирішення проблем.

Відповідно і лабораторне заняття з курсу основ педагогічної майстерності має відповідну структуру. Структурними елементами проблемного лабораторного заняття є: а) актуалізація опорних знань студентів; б) засвоєння нових знань і способів дії; в) формування умінь і навичок. Ця структура відображає основні етапи навчання та етапи організації сучасного лабораторного заняття. Оскільки показником проблемного заняття є наявність в його структурі етапів пошукової діяльності, то природно, що вони і представляють внутрішню частину структури проблемного лабораторного заняття: виникнення проблемних ситуацій і постановка проблеми; висунення припущень і обґрунтування гіпотези; доказ гіпотези; перевірка правильності вирішення проблеми. Структура проблемного заняття є поєднанням зовнішніх і внутрішніх елементів процесу навчання, створює можливість управління самостійною навчальною діяльністю студентів.

Під час вивчення курсу основи педагогічної майстерності розумова діяльність студентів стимулюється постановкою проблемних педагогічних завдань. Завдання повинні бути складними настільки, щоб студент не зміг одразу їх вирішити, і в той же час посиленням для самостійного знаходження відповіді. Проблемне завдання, на відміну від звичайних навчальних завдань, представляє не просто опис деякої ситуації, складових умов завдання і вказівки на невідоме яке повинне бути розкрито на підставі цих умов.

Процес постановки педагогічних завдань вимагає знання не тільки психолого-педагогічних, але і дидактичних правил постановки проблем. Викладач, знаючи рівень підготовки студентів виходячи із специфіки навчання, може ставити перед ними проблеми, що вже зустрічалися раніше. При цьому він враховує наступне: а) алгоритм раніше вирішених проблем можна використовувати при вирішенні нових важких проблемних завдань; б) вирішення тих, що зустрічалися раніше, але не були вирішені через відсутність достатніх знань студентів з предмету, в) постановка проблеми,

що раніше вирішувалася, фронтально, в іншому формулюванні це забезпечує можливість творчої роботи при повторенні пройденого; г) раніше розв'язані фронтально проблеми можна використовувати для вторинної постановки перед слабшими студентами для самостійного вирішення.

На лабораторних заняттях вище згаданого курсу виникають такі проблемні ситуації: *Перший тип*: проблемна ситуація виникає за умови, якщо студенти не знають способи рішення поставленої задачі, не можуть відповісти на проблемне питання, дати пояснення новому факту в навчанні або життєвій ситуації. *Другий тип*: проблемні ситуації виникають при зіткненні студентів з необхідністю використовувати раніше засвоєні знання в нових практичних умовах. *Третій тип*: проблемна ситуація легко виникає в тому випадку, якщо є суперечність між теоретично можливим шляхом рішення задачі і практичної нездійсненності вибраного способу. *Четвертий тип*: проблемна ситуація виникає тоді, коли є суперечність між практично досягнутим результатом виконання навчального завдання і відсутністю знань для теоретичного обґрунтування його.

Система методів проблемного навчання.

Система загальних методів (найбільш відома номенклатура методів, запропонована М.Н. Скаткиним і І.Я. Лернером): пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; проблемний виклад; частково-пошуковий; дослідницький метод. **Система бінарних методів** – інформаційно-репродуктивний, інформаційно-евристичний і інші методи викладання і такі методи навчання як слухання читання підручника вправи і так далі. Система методів проблемного навчання є органічним поєднанням загальних і бінарних методів. В цілому можна говорити про шість дидактичних способів організації процесу проблемного навчання (тобто загальних методах), які з них (3) є видом викладу учбового матеріалу вчителем і (3) видом організації самостійної учбової діяльності учнів: монологічного; показового; діалогічного; евристичного; дослідницького; метод програмованих завдань.

Метод монологічного викладу. При монологічному методі вчитель сам пояснює суть нових понять, фактів, дає таким, що вчиться готові висновки науки, але це робиться в умовах проблемної ситуації форма викладу – розповідь, лекція. За монологічного проблемного викладу активізація розумової діяльності учнів досягається за рахунок: створення проблемної ситуації через постановку проблемного запитання; використання додаткового матеріалу з елементами новизни; емоційності викладу та збудження інтересу учнів до навчального матеріалу за допомогою наочності. Монологічний виклад найдоступніший для вчителя метод, хоча менш ефективний для активізації пізнавальної діяльності учні. Його застосовують у разі: великої складності матеріалу; браку часу на уроці; відсутності учнів навичок учіння.

Методи показового - проблемного викладу. Рекомендується використовувати в двох варіантах. Перший варіант – створивши проблемну ситуацію, вчитель аналізує фактичний матеріал, робить висновки і узагальнення. Другий варіант – висловлюючи тему, вчитель намагається шляхом пошуку і відкриття ученого, тобто він як би створює штучну логіку наукового пошуку шляхом побудови думок і висновків на основі логіки пізнавального процесу. Форма - бесіда лекція.

Метод діалогічного викладу. Представляє діалог вчителя з колективом учнів. Вчитель в створеній їм проблемній ситуації сам ставить проблему і вирішує її, але за допомогою учнів, тобто вони активно беруть участь в постановці проблеми висунення припущень, і докази гіпотез. Діяльності учнів властиво поєднання репродуктивного і частково-пошукового методів навчання. Основи форми викладання - пошукова бесіда, розповідь.

Метод евристичних завдань. Суть евристичного методу полягає в тому, що відкриття нового закону, правила і тому подібне здійснюється не вчителем, за участю учнів, а що самими вчать під керівництвом і за допомогою вчителя. Формою реалізації цього методу є поєднання евристичної бесіди і вирішенням проблемних завдань і завдань. **Евристична**

бесіда – це обговорення навчальної проблеми. Зі словесних методів саме бесіда (а не виклад) дає змогу залучити учнів до пошуку істини. Завдання вчителя – спланувати крок і пошуку і поділити проблемне завдання на окремі проблеми. Евристична бесіда, на відміну від репродуктивної, має такі особливості: спрямованість на розв'язання нової для учнів проблеми; логічний взаємозв'язок учителя та відповідей учня що забезпечує поетапне розв'язання проблеми; проблемний характер більшості запитань; самостійний пошук учнями відповідей на поставлені запитання, що сприяє набуттю нових знань; наведення переконливих доказів для розв'язання поставленої проблеми.

Метод дослідницьких завдань. Організовується вчителем шляхом постановки перед учнями теоретичних і практичних дослідницьких завдань що мають високий рівень проблемної. Учень здійснює логічні операції самостійно, розкриваючи суть нового поняття і нового способу дії. За формою організації дослідницькі роботи можуть бути різноманітні: учнівський експеримент, екскурсія і збір фактів, бесіди з населенням, підготовка доповіді, конструювання і модуляція.

Сутність цього методу зумовлена його функціями: 1) формування рис творчої діяльності; 2) організація творчого засвоєння знань (навчає застосовувати відомі знання для розв'язання завдань); 3) забезпечення оволодіння методами наукового пізнання в процесі діяльності; 4) формування інтересу, потреби в творчій діяльності.

Метод програмованих завдань. Це метод при якому вчать з допомогою, особливим чином, підготовлених дидактичних засобів може набувати нових знань і нових дій.

Метод повідомлення викладання представляє систему прийомів що забезпечують повідомлення вчителем фактів або висновків без достатнього їх пояснення, узагальнення і систематизації. **Виконавчим методом учіння** є поєднання прийомів, що характеризують учбову діяльність школяра в основному за зразком, використовуючи раніше придбані навички. Цей метод

припускає: слухання розповіді вчителя, заучування викладених вчителем фактів і висновків без критичного аналізу і осмислення. **Пояснювальний метод** складається з системи прийомів, що включають повідомлення і узагальнення вчителем фактів даної науки, їх опис і пояснення. **Репродуктивний метод учіння** – система таких прийомів, як слухання і осмислення, сприйняття, спостереження, систематизація фактів, вирішення типових завдань, аналіз і тому подібне. Застосовується для осмислення засвоєння теоретичних знань, для обробки умінь і навиків, для заучування учбового матеріалу. **Інструктивний метод викладання:** вчитель інструктує учнів, що треба робити, і показує, як треба робити. Використовується для організації практичної діяльності учнів. **Практичний метод учіння** припускає практичні і фізичні що вчать як основний вид діяльності. Такий метод є поєднанням прийомів: а) обробки навиків практичних дій з виготовлення предметів або їх обробки з метою вдосконалення, видозміни; б) діяльності, пов'язаній з технічним моделюванням і конструюванням, раціоналізацією і винаходом. **Пояснювально-спонукальний методом** викладання є поєднання прийомів пояснення і заохочення учня до самостійних дій пошукового характеру. Навчальний матеріал частково пояснюється вчителем, а частково дається учнем у вигляді проблемних завдань, питань, завдань для самостійного засвоєння шляхом відкриття нового знання. **Частково-пошуковий метод** учення є поєднанням сприйняття пояснень вчителя учнем з його власною пошуковою діяльністю по виконанню робіт що вимагають самостійного проходження всіх етапів пізнавального процесу. Переважаючими прийомами учіння тут найчастіше є слухання і осмислення, аналіз фактів, систематизація, пошук вирішення проблем. **Спонукальний методом** викладання називається діяльність вчителя, яка спонукає активну розумову діяльність учня. **Пошуковий метод** учіння представляє розумові дії з формулювання проблеми і знаходження шляху її рішення.

Таким чином

Література:

1. Лекції з педагогіки вищій школі: Навчальний посібник / Під. ред. В.І. Лозовий. - Харків: "ОВС", 2006.
2. Павленко В.В. Методи проблемного навчання / В.В. Павленко // Нові технології навчання: наук. - пед. зб. // Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. –Київ, 2014. –Вип.81 (спецвипуск). –84 с. –С. 75-79.
3. Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2004. – 48 с.
4. Снапковська С.В. Проблемне навчання як засіб інтенсифікації педагогічного процесу в системі роботи кафедри педагогіки і психології [Електронний ресурс] /Сайт проекту Інтернет–конференції «Актуальні проблеми медичної освіти».– Режим доступу:
<http://vgmu.vitebsk.net/intconf/sect4/10.htm>